

पराशरः शाक्त्यः। अग्निः। त्रिष्टुप्।

नि काव्या वेधसः शश्वतस्कहस्ते दधानो नर्या पूरूणि।
अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणां सत्रा चक्राणो अमृतानि विश्वा ॥ १.०७२.०१

अग्निः- सर्वभूतहितक्रतुः। हस्ते- बाह्वोः। पूरूणि- बहूनि। नर्या- वीर्याणि। दधानः- धारयन्।
वेधसः- विधातुः। शश्वतः- सनातनानि। काव्या- दर्शनानि। नि- नितराम्। कः- करोति। विश्वा-
सर्वाः। अमृतानि- अमृतविद्याः। सत्रा- युगपदेव। चक्राणः- कुर्वाणः। रयीणां रयिपतिः-
दानयोग्यधनानां यदुत्कृष्टं तस्य पालकः। भुवत्- भवति ॥१॥

अस्मे वत्सं परि षन्तं न विन्दन्निच्छन्तो विश्वे अमृता अमूराः।
श्रमयुवः पदव्यो धियंधास्तस्थुः पदे परमे चार्वग्नेः ॥ १.०७२.०२

विश्वे- सर्वे। अमूराः- अमूढाः। अमृताः- अमरणधर्माभिच्छन्तः। आत्मा अमृतमिति ज्ञानमिच्छन्त
उपासकाः। अथवा उपासका अपि अमृता एव स्वरूपेण। नाविष्णुर्विष्णुमर्चयेदिति यथा। परि
सन्तम्- परितः सन्तम्। अस्मे- अस्माकम्। वत्सम्- वात्सल्यपात्रम्। इच्छन्तः- कामयन्तः। न
विन्दन्- न लेभिरे। श्रमयुवः- श्रमेण एकीभूताः। पदव्यः- अग्नेः पदवीमन्वेषमाणाः। धियंधाः-
ध्यानवन्तः। अग्नेः- सर्वभूतहितक्रतोः। परमे पदे। तस्थुः ॥२॥

तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामिच्छुचिं घृतेन शुचयः सपर्यान्।
नामानि चिद्दधिरे यज्ञियान्यसूदयन्त तन्वः^१ सुजाताः ॥ १.०७२.०३

तिस्रः शरदः- संवत्सरत्रयम् । अग्ने । त्वा- भवन्तम् । शुचिम्- परिशुद्धम् । शुचयः- परिशुद्धाः ।
घृतेन- पूतमनसा । सपर्यान्- अपूजयन् । सपर पूजायाम् । यज्ञीयानि- पूजासंबन्धीनि । नामानि-
मन्त्रात्मकान्यग्निनामानि । दधिरे- धृतवन्तः । मन्त्रान् जेपुरिति भावः । तन्वः- रूपाणि । सुजाताः-
शोभनानि । असूदयन्त- प्रापितवन्तः । अग्निमन्त्रजपेन पुनर्जन्म शोभनं भवतीति भावः । अग्नेर्वयं
प्रथमस्यामृतानां मनामहे चारु देवस्य नाम । स नो मह्या अदितये पुनर्दात्पितरं च दृशेयं मातरं च ॥
इति श्रुतेः । अथवा अग्न्युपासनेन इदानीमेव दिव्यतनुप्राप्तिर्वा ॥३॥

आ रोदसी बृहती वेविदानाः प्र रुद्रिया जग्निरे यज्ञियासः ।
विदन्मर्तो नेमधिता चिकित्वानग्निं पदे परमे तस्थिवांसम् ॥ १.०७२.०४

बृहती रोदसी- महत्यौ द्यावापृथिव्यौ । आ- अत्यर्थम् । वेविदानः- ज्ञापयन्तः । यज्ञियासः-
पूजयन्तः । प्र- प्रकर्षेण । रुद्रिया- रुद्रसंबन्धमन्त्रजपम् । जग्निरे- चक्रुः । नेमधिता- देवांशभूतः ।
नेम इत्यर्धस्येति यास्कः । देवानामर्धमंशं वा अनेन धार्यते इति नेमधिता । मर्तः- मनुष्यः ।
चिकित्वान्- ज्ञानी । परमे पदे- चिदाकाशे । तस्थिवांसम्- तिष्ठन्तम् । अग्निम्- सर्वभूतहितक्रतुम् ।
विदत्- अबुद्धयत् ॥४॥

संजानाना उप सीदन्नभिञ्जु पत्नीवन्तो नमस्यं नमस्यन् ।
रिरिक्वांसस्तन्वः कृण्वत स्वाः सखा सख्युर्निमिषि रक्षमाणाः ॥ १.०७२.०५

नमस्यम्- नमस्कारार्हमग्निम् । संजानानाः- सम्यक् जानन्तः । पत्नीवन्तः- सपत्नीकाः
पत्न्युपलक्षितकुटुम्बसहिता वा । उप सीदन्- उपासते । अभिञ्जु- अभिगतजानुकाः । आभिमुख्येन
प्रतिभा यथा भवति तथा वा । नमस्यन्- नमन्ति । रिरिक्वांसः- चित्तवृत्तिपृथग्भूताः । रिचिर्
विरेचने । विचिर् पृथग् भावे । स्वाः- स्वेषाम् । तन्वा- रूपाणि । कृण्वन्त- दिव्यानि अकुर्वन् ।

सखा- अग्नेर्मित्रभूताः । सख्युः- स्वमित्रभूतस्याग्नेः । निमिषि- दशनि । रक्षमाणाः- स्वपूतभावनां
पालयन्तः ॥५॥

त्रिः सप्त यद्गुह्यानि त्वे इत्पदाविदुर्निहिता यज्ञियासः ।

तेभीं रक्षन्ते अमृतं सजोषाः पशून् स्थातृच्चरथं च पाहि ॥ १.०७२.०६

त्रिः सप्त- सप्त लोकाः सप्त सिन्धवः सप्त मरुत इति त्रिः सप्त तत्त्वानि । गुह्यानि- रहस्यानि । त्वे-
त्वयि । इत्- एव । निहिता- निहितानि । पदानि- तानि पदानि । यज्ञियासः- यज्ञसंबन्धिन उपासका
देवा वा । अविदन्- लेभिरे । तेभिः- तैः । अमृतम्- अमृतस्वरूपं सोमम् । रक्षन्ते- पालयन्ति ।
सजोषाः- समानप्रीतिस्त्वम् । पशून्- कवीन् । पश्यतीति पशुः । स्थातृन् चरथम्- स्थावरजङ्गमं
च । पाहि- रक्ष ॥६॥

विद्वाँ अग्ने वयुनानि क्षितीनां व्यानुषक्छुरुधौ जीवसे धाः ।

अन्तर्विद्वाँ अध्वनो देवयानानतन्द्रो दूतो अभवो हविर्वाट् ॥ १.०७२.०७

क्षितीनाम्- भूमिकानाम् । वयुनानि- विद्याः । विद्वान्- जानासि त्वम् । अग्ने । जीवसे- जीवनाय ।
शुरुधः- शोकरोधकशक्तीः । आनुषक्- अनुषक्तं सन्ततं यथा भवति तथा । वि- विशेषेण । धाः-
धारय । देवयानान् अध्वनः- अर्चिरादिकदेवयानमार्गान् । अन्तर्विद्वान्- जानन्नस्माकमन्तर्भवसि ।
देवयानानां सूक्ष्मं जानासीति वा । अतन्द्रः- आलस्यरहितः । हविर्वाट्- हव्यवाहकः । दूतः- देवानां
दूतः । अभवः ॥७॥

स्वाध्व्यो दिव आ सप्त यद्गुह्यानि त्वे इत्पदाविदुर्निहिता यज्ञियासः ।

विद्वद्भ्यं सरमा दृहमूर्व येना नु कं मानुषी भोजते विट् ॥ १.०७२.०८

दिवः- चिदाकाशसंबन्धिन्यः। स्वाध्यः- शोभनध्यानशीलाः। सप्त यद्हीः- सप्त महासिन्धवः।
ऋतज्ञाः- प्रकृतिनियतिज्ञाः। रायः- संपदाम्। दुरः- द्वारम्। अजानन्। सरमा- सरणशीला
देवशुनी। शुनी ज्ञानतृष्णायाः ज्ञानान्वेषणस्य ज्ञानलाभस्य च प्रतीकभूता। ऊर्व- विस्तीर्णम्।
दृळ्हम्- दृढम्। येन। मानुषी विट्। कम्- आनन्दम्। गव्यम्- तत् ज्ञानम्। विदत्- लेभे।
ज्ञातवती वा। भोजते- अनुभवति ॥८॥

आ ये विश्वा स्वपत्यानि तस्थुः कृण्वानासौ अमृतत्वाय गातुम्।

महा महद्भिः पृथिवी वि तस्थे माता पुत्रैरदितिर्धायसे वेः ॥ १.०७२.०९

ये। अमृतत्वाय। गातुम्- मार्गम्। कृण्वानासः- अकुर्वन्। ते। विश्वा- सर्वाणि। स्वपत्यानि-
स्वशोभनसन्ततिवत् स्थितकर्माणि। आ तस्थुः- आस्थितवन्तः। महा- महत्वेन। वेः-
शोभनानुभवाय। वी खादने। शोभनगत्यै वा। वी गतौ। माता- जननी। अदितिः- अखण्डप्रकृतिः।
पृथिवी- भूमिः। क्वचित् द्यावापृथिव्यौ शरीरचित्ताकाशयोः प्रतीकभूते। क्वचित्
प्रकृतिचिदाकाशयोः। अत्र पृथिवी प्रकृतिरेव। तस्मात् सा अदितिरिति कथ्यते।
अदितिरखण्डप्रकृतिः। महद्भिः पुत्रैः- महात्मभिः स्वपुत्रैर्देवैः। धायसे- धारणायै। वि- विशेषेण।
तस्थे- तस्थौ ॥९॥

अधि श्रियं नि दधुश्चारुमस्मिन्दिवो यदक्षी अमृता अकृण्वन्।

अध क्षरन्ति सिन्धवो न सुष्टाः प्र नीचीरग्ने अरुषीरजानन् ॥ १.०७२.१०

यत्- यदा। दिवः अक्षी- दिव्यं चक्षुः। अमृताः- देवाः। अकृण्वन्- चक्रुः। तदा। अस्मिन्- अग्नौ।
चारुम्- सुन्दरीम्। श्रियम्- लक्ष्मीम्। अधि नि दधुः- स्थापितवन्तः। अध- अनन्तरम्। अग्ने।

अरुषीः- तव ज्वालाः । सृष्टा न सिन्धवः- विसृष्टा नद्य इव । नीचीः- अधः । क्षरन्ति- प्रवहन्ति ।

अजानन्- ता देवा अजानन् ॥१० ॥

Dr. Rangraji